

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
доктор юридичних наук, професор;
Лук'янчиков Борис Євгенович,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ В ЧИННОМУ КПК УКРАЇНИ

Розслідування кримінальних правопорушень складний інформаційно-пізнавальний процес події, яка мала місце в минулому і залишила свої відображення в оточуючому середовищі у вигляді слідів в матеріальній обстановці або в пам'яті людей, які її спостерігали. Перед слідчим постає завдання відшукати такі сліди і отримати з них інформацію, яка дозволить прийняти законне, обґрунтоване та справедливе рішення.

Основним інструментом пізнавальної діяльності з розслідування злочинів були і залишаються слідчі дії, перелік яких постійно розширюється, що відповідає потребам практики. Аналіз статистичних даних засвідчує, що в період з 2018 до 2021 року кількість облікованих злочинів зменшувалась з 487,1 тис до 321.4 тис (орієнтовно 40 тис на рік), а з 2022 року почалося зростання і було обліковано вже 362.6 тис. Ця тенденція продовжується і в 2023 році, коли станом на липень обліковано 302.6 тис кримінальних правопорушень. Слід також звернути увагу на те, що повідомляється особам про підозру і направляються до суду матеріали менше як у половині проваджень [1]. Звичайно, це спонукає науковців і практиків до поглибленого вивчення інституту слідчих дій, розроблення пропозицій щодо подальшого його унормування.

Черговим етапом у розвитку інструментарію пізнавальної діяльності з розслідування злочинів стало прийняття чинного КПК України, яким було запроваджено на нормативному рівні словосполучення «слідчі (розшукові) дії». На жаль, в статті 3 КПК, що присвячена визначенню основних термінів Кодексу місця для поняття «слідчі (розшукові) дії не знайшлося. Не наводиться визначення цього терміну і в статті 223 КПК, в якій вказується мета їх застосування, а саме отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів.

Спроби науковців щодо роз'яснення цього словосполучення не можна визнати достатньо переконливими. Так, В. А. Журавель вважає, що за новим КПК засобами доказування визнаються слідчі (розшукові) дії, які у свою чергу поділяються на гласні та негласні. Запровадження законодавцем словосполучення «слідчі (розшукові) дії», пише він далі, підкреслює, що результати провадження цих засобів мають однакову доказову силу, за умов дотримання вимог чинного процесуального законодавства до їх проведення [2, с. 23].

З наведеного вбачається, що результати застосування негласних слідчих (розшукових) дій визнаються доказами у провадженні нарівні з результатами гласних слідчих (розшукових) дій, проте відповіді на застосування словосполучення слідчі (розшукові) дії не надається.

Дещо інакше до вирішення даного питання підходять інші науковці, які вважають, що законодавець використав два терміни – «слідчі» та «розшукові» дії, поєднавши їх у формі «слідчі (розшукові) дії». З посиланням на результати анкетування практичних працівників вони слушно зазначають, що ці поняття не можна ототожнювати. Традиційним для слідчих дій є розуміння їх як процесуальних, пов'язаних із отриманням, фіксацією та перевіркою доказів. Розшукові дії тлумачать як заходи, спрямовані на встановлення осіб, причетних до вчинення злочинів, і фактичних даних, які стосуються злочину. За таких умов поєднання зазначених термінів в одній конструкції видається не цілком логічним [3, с. 62].

Близько півстоліття тому криміналістичне вчення про розшук розробляв О. О. Закатов проте чіткого визначення розшукових дій (заходів) та орієнтовного їх переліку не визначено. Якщо виходити з їх спрямованості на встановлення осіб, що вчинили злочин і обставин його вчинення, важко знайти слідчу дію, яка не може виконувати таке завдання. Саме тому в процесі подальшого удосконалення чинного КПК бажано залишити перевірений практикою термін для позначення інструментарію пізнавальної діяльності з розслідування – слідчі дії.

Нормативне визначення слідчих дій бажано сформулювати в статті 3 КПК і розуміти під ними передбачену кримінально-процесуальним законом і забезпечену державним примусом сукупність операцій і прийомів, котрі здійснюються в процесі розслідуванні злочинів для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення доказів у кримінальному провадженні, на що звертав увагу А. Я. Дубинський [4, с. 215].

Не сприяє однастайності підходу до визначення слідчих дій і сама побудова як попереднього, так і чинного Кримінального процесуального кодексу. З аналізу структури і змісту чинного КПК України видно, що у ньому відсутня норма з переліком процесуальних дій, які треба вважати слідчими (гласними або негласними). У цьому зв'язку недостатньо переконливою вважається думка І. О. Ієрусалімова, про те, що закон визначає перелік слідчих дій [5, с. 36].

Відсутність у кримінальному процесуальному законі єдиної норми з переліком слідчих дій, слушно зазначає В. А. Колесник, призводить до відмінного тлумачення норм закону в літературі й на практиці. Проте у подальшому, на нашу думку, суперечить собі вказуючи, що в Главі 20 «Слідчі (розшукові) дії» встановлено можливість і порядок проведення, а отже можемо вважати, що й перелік таких слідчих дій [6, с. 29–32].

На жаль, нормативного визначення переліку процесуальних дій, які слід вважати слідчими в чинному КПК не знаходимо, як це передбачено для визначення засад кримінального провадження (ст. 7 КПК), видів заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК), запобіжних заходів (ст. 176 КПК). Відсутність нормативно визначеного переліку гласних та негласних слідчих (розшукових) дій в КПК призводить до того, що серед науковців не сформовано єдиного погляду щодо віднесення передбачених у відповідних главах процесуальних дій і загальних положень до слідчих (розшукових) дій.

Коли мова іде про негласні слідчі (розшукові) дії, що включені до підрозділу «втручання у приватне спілкування» усі автори одностайно називають такі слідчі дії: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Дещо інакше вирішується питання щодо віднесення тих або інших процесуальних дій до інших видів негласних слідчих (розшукових) дій, а деякі автори не виявляють послідовності у їх визначенні. Так, у коментарі до ст. 246 КПК України до негласних слідчих (розшукових) дій відносять лише ті, що містяться в її ч. 2. Тобто, до слідчих дій не відносять установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. В той же час у коментарі до ст. 268 зазначається, що її частина перша надає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії спрямованої на установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіо випромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону [7, с. 533–535; 588–589]. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу не відносять до слідчих дій і інші автори [8, с. 98]. В той же час, В. Ю. Шепітько відносить до негласних слідчих (розшукових) дій використання конфіденційного співробітництва [9, с. 186-191]. Інші автори кажуть, що дана стаття містить унормування загальних умов використання конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Порядок та тактика встановлення конфіденційного співробітництва визначаються законодавством України в сфері оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності [7, с. 601].

На завершення слід зазначити, що нормативне визначення поняття слідчих дій та їх переліку сприяло б зміцненню законності через виключення можливості використовувати на практиці для отримання інформації про обставини злочину таких, які у КПК не передбачені. Застосування під час розслідування нових дій спрямованих на отримання інформації, які зароджуються на практиці обумовило б необхідність отримання законодавчого дозволу на їх проведення.

Список використаних джерел

1. Як змінилися результати роботи правоохоронців з початком великої війни URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/21/infografika/suspilstvo/yak-zminylysa-rezultaty-roboty-pravoohoronciv-pochatkom-velykoji-vijny>.
2. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним КПК України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. праць. Вип. 13. Х.: Право, 2013. С. 22–30.
3. Галаган В. І., Канфуї І. В. Процесуальні правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді на стадії досудового розслідування: монографія. Київ, 2018. 191 с.
4. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. Вибрані твори. К. : Центр учбової літератури, 2014. С. 169–257.
5. Ієрусалімов І. О. Деякі фактори і умови реалізації досягнень науково-технічного потенціалу у слідчій практиці. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів*. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996. С. 34–36.
6. Колесник В. А. Класифікація слідчих дій. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 29–32.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
8. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі (розшукові) дії у схемах: посіб / [Никифорчук Д. Й., Зима Л. М., Тарасенко О. С. та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 156 с.
9. Шепитько В. Ю. Тенденции криминалистики и некоторые новеллы уголовного процесса. *Криміналістичне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 року. Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. С. 165–167.